О. Г. Яворська,
к. б. н., доцент кафедри туризму,
Київський національний лінгвістичний університет
ORCID ID: 0000-0002-4499-6853

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.12.34

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЗЕЛЕНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

O. Yavorska,
PhD in Biological Sciences, Associate Professor
of the Department of Tourism, Kyiv National Linguistic University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF RESEARCH OF THE INTELLECTUAL CAPITAL OF THE GREEN ENTREPRENEURSHIP

У публікації визначено теоретико-методологічні засади дослідження інтелектуального капіталу зеленого підприємництва, щодо природи та сутності якого не існує усталеного та загальновизначеного трактування, і охоплює неуречивлені активи підприємства. Узагальнивши та проаналізувавши підходи до визначення сутності та природи інтелектуального капіталу підприємства, концепцію зеленого інтелектуального капіталу організації, можемо зазначити, що питання управління інтелектуальним капіталом зеленого підприємництва з метою вироблення організаційної екоорієнтації в сучасних умовах біоекономіки, потребує ґрунтового наукового вивчення з використанням відповідної теоретико-методологічної основи. У цьому контексті найдоцільнішим вбачається системне представлення та дослідження інтелектуального капіталу підприємства та розробки новітньої моделі структурно-функціональних елементів зеленого інтелектуального капіталу підприємства з можливістю управління рівнем узгодженості між самовідновлюваними унікальними складовими сукупності досліджуваних нематеріальних активів суб'єктів підприємницької діяльності.

The theoretical and methodological foundations of the study of intellectual capital of green entrepreneurship, the nature and essence of which there is no established and generally accepted interpretation, and covers the intangible assets of the enterprise have been defined. The stages in the formulation of the definition of intellectual capital of the enterprise have been identified: the initial stage, conceptual, integrative-cumulative, structural, functional, system-dynamic. The theory of intellectual capital does not actually provide a comprehensive and established answer not only to the structural structure of intangible assets of the enterprise, but also to its essential nature. Despite the lack of a generally accepted definition of this concept, the term "intellectual capital of the enterprise" is actively used and serves as a basis for new conceptual developments, such as green intellectual capital of the enterprise. New concepts and programs have been proposed that focus on the eco-entrepreneurial approach to developing strategies for the development of organizations, in particular, green intellectual capital is seen as a way or method to achieve a "green" orientation of entrepreneurship. There is an opinion among scientists that green intellectual capital is one of the factors determining the success of organizations today. Modern socio-economic transformations and rapid changes caused by the formation and development of the bioeconomy, encourage companies to seek tools and tools that would harmonize and ensure their long-term development. Summarizing and analyzing approaches to defining the essence and nature of intellectual capital of the enterprise, the concept of green intellectual capital of the organization, we can say that the management of intellectual capital of green entrepreneurship in order to develop organizational eco-orientation in modern bioeconomics, requires thorough scientific study using appropriate theoretical and methodological. In this context, the most appropriate is the systematic presentation and study of intellectual capital of the enterprise and the development of the latest model of structural and functional elements of green intellectual capital of the enterprise with the ability to manage the level of consistency between self-renewable unique components of the intangible assets of business entities.

Ключові слова: зелений інтелектуальний капітал, інтелектуальний капітал, зелене підприємництво.
Key words: green intellectual capital, intellectual capital, green entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Наукова спільнота вбачає витоки екологічного колапсу в гіпертрофованому позазапланованому зростанні прибутків, що сьогодні проявляється в пріоритетності

ринку над реальними соціальними потребами та проблемами. Новий вимір довготривалого створення організаційних цінностей від екологічних ініціатив, продуктів та послуг, відповідає парадигмі біоекономіки, що вва-

жається наступним етапом розвитку суспільства. На виклик зростання "зеленої" тенденції дослідниками запропоновано пріоритетне інвестування в нематеріальні активи підприємств — інтелектуальний капітал зелено-го підприємництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наведемо кілька оглядів літератури та звітів, в яких висвітлювалися результати досліджень інтелектуального капіталу, зокрема, до 2000 року: аналіз Л. Канібано, М. Гарсія-Айюсо та П. Санчес (L. Canibano, M. Garcia-Ayuso, P. Sanchez) з проблеми обліку нематеріальних активів; З. Петті та Дж. Гуттріє (R. Petty, J. Guthrie) — вимірювання, звітності та управління інтелектуальним капіталом; пізніше дослідження А. Серенко, Н. Бонтіс, Л. Букер, К. Садеддін та Т. Харді (A. Serenko, N. Bontis, L. Booker, K. Sadeddin, T. Hardie) охопило період 1994—2008 років; та початку XXI ст.: у огляді Дж. Гуттріє, Ф. Ріккері, Дж. Думей (J. Guthrie, F. Ricceri, J. Dumay) — означено перформативний етап вивчення інтелектуального капіталу; праці Дж. Думей і Т. Гараніної (J. Dumay, T. Garanina) — розглянуто дослідження інтелектуального капіталу на основі екосистеми; Х. Інкінен (H. Inkinen) у 2015 році надав аналітичний огляд літератури емпіричних досліджень інтелектуального капіталу підприємств; огляд Дж. Думей, Дж. Гуттріє та Дж. Руні (J. Dumay, J. Guthrie, J. Rooney) 2018 року закликав про "звільнення від організаційних меж та набуття багатопрофільності" [7; 9; 10; 15]. У. Бамель та інші представили результати аналітичної розвідки за два десятиліття (2000—2020 роки) публікацій "Журналу інтелектуального капіталу" ("Journal of Intellectual Capital"); бібліографічна інформація включала 737 документи, з них 659 наукові статті та 63 оглядові праці; максимальна кількість публікацій належала науковцям та економістам з Італії, Австралії та США [1]. Дж. Думей та Дж. Руні виступали за доцільність рефлексивного аналізу інтелектуального капіталу як матеріального соціального явища, що сприяє організаційним змінам, зокрема, практик, що впливають на індивідуальне розуміння організаційних змін [18]. Нещодавний ґрунтовний огляд Т. Радженович та Б. Крстич з 325 статей 20 провідних журналів з бухгалтерського обліку та 265 статей з 20 журналів з вищого менеджменту відобразив факт доволі значної уваги науковців щодо питань нематеріальних активів та інтелектуального капіталу у таких країнах Азії, як Китай, Японія, Сінгапур та Тайвань; Америки — США, Канада, Бразилія та Мексики; а також декількох країн Європи; Австралії та Нової Зеландії; В Америці (більш як у 3 рази) та Азії (більш як у 12 разів) значно переважували публікації з менеджменту, Австралії та Нової Зеландії — бухгалтерського обліку (4,8 разів), у Європі усі напрями користувалися однаковою популярністю (співвідношення 1:1,1); а Великобританію було визнано провідним регіоном за кількістю праць, опублікованих у період спостереження [16]. Найґрунтовніший огляд зарубіжного досвіду з вивчення інтелектуального капіталу більше як шести тисяч літературних джерел (6327) за період з 1960 по 2016 рік був представлений у праці Є. Педро у співавторстві [14]. Систематичний огляд 3205 публікацій з широкого кола теоретичних розвідок інтелектуального капіталу, його компонентів та емпіричних даних був сфокусований на питаннях "трьох вимірах аналізу: національному (NIC), регіональному (RIC) та організаційному (OBK)" з використанням баз даних Web of Science, Scopus і Google Scholar. Розгляд публікацій з дослідження інтелектуального капіталу значно переважував на мікрорівні, охопивши 2428 праці (75,8% від загальної кількості досліджень з даної теми). Узагальнення більше 100 повнотекстових статей, опублікованих у рецензованих академічних журналах у галузі міжнародного бізнесу, менеджменту та підприємництва трьох баз даних (Web of Science (Clarivate Analytics), EBSCO (Business Source Complete) та Science Direct) стало од-

ним з перших систематичних оглядів літератури з питань взаємозв'язку між інтелектуальним капіталом та інтернаціоналізацією малих та середніх підприємств у прагненні досягти стійкої конкурентної переваги; часовий проміжок аналізу, охопивши 2000—2018 рр. показав, що "концептуальних робіт з цієї проблематики мало", незважаючи на різноманітність підходів та значне превалювання кількісно-емпіричних досліджень [19]. З огляду на актуальність розвитку зеленого підприємництва постає необхідність у розробці теоретико-методологічної основи щодо питання розвитку та примноження інтелектуального капіталу підприємств в умовах становлення біоекономіки.

ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Наше дослідження передбачає вирішення таких завдань: з'ясування теоретико-методологічних засад дослідження інтелектуального капіталу зеленого підприємництва, які допоможуть доповнити сучасну концепцію зеленого інтелектуального капіталу підприємства.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Початковим відліком розгляду поняття "інтелектуальний капітал" в аспекті підприємства доцільно вважати 1958 рік, коли для пояснення позитивної динаміки біржових котировань було використано термін "інтелектуальні бонуси" [22, с. 49]. Широке визнання терміну "інтелектуальний капітал" в корпоративній практиці розвинених країн припадає на першу половину 90-х років XX ст. Інтелектуальний капітал підприємства було визнано вагомим фактором підвищення конкурентоспроможності організації, відтак постало два основних напрями дослідження: управління інтелектуальним капіталом (загалом концентрувались навколо питання креативності та конкурентних переваг організації) та оцінка/вимірювання нематеріальних активів підприємства (зосередження на зборі, аналізі та оцінці нефінансової інформації) [2; 8; 11]. Ставши об'єктом інтенсивного вивчення особливо з початку XXI століття, концепція інтелектуального капіталу підприємства збагачувалася новітніми моделями інтелектуального капіталу підприємства. Хронологічна розвідка актуалізації значення інтелектуального капіталу підприємства за останні десятиліття доводить зміну вектора і самого змісту нематеріальних активів або, так званих, "невидимих" ресурсів з розвитком інформаційних технологій та екологізації, утвердженням біоекономіки.

Узагальнивши наявний теоретичний матеріал з досліджуваного питання, нами виділено наступні етапи у формулюванні визначення інтелектуального капіталу підприємства:

— початковий етап (формування ідейної основи нового виду капіталу);

— концептуальний (пов'язаний з ґносеологічним аналізом самого терміну "інтелектуальний капітал", наявністю у визначенні відображення змісту та сутності інтелектуального капіталу, дослідженням широкого спектру категоріального апарату теорії інтелектуального капіталу, а також розглядом концепцій — маркетингова, облікова, соціологічна, інноваційна, концепція "платформи вартості" ті інші, з позицій яких надається визначення інтелектуальному капіталу, або їх синтезу; визнання системної природи інтелектуального капіталу; представлення як багатоконпонентної економічної категорії, що досліджується з позицій цінностей, процесу, результату, екосистемності);

— інтегративно-кумулятивний (представлення як певного виду ресурсу, капіталу, активу, сукупність знань, інтелектуальна власність, природні та надбані розумові здібності й навички, а також нагромаджені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами; результат, який здатен до приросту, зростання, комбінації з іншими видами капіталу підприємства);

— структурний (найпоширенішим і представлений численними моделями інтелектуального капіталу підприємств як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками, які намагалися розкрити сутність даного капіталу за допомогою представлення його структури, зокрема у відповідності до локалізації меж інтелектуального капіталу в просторово-часовому континуумі, при цьому важливими виступали ідентифікованість, можливість достовірної оцінки вартості та час використання інтелектуального капіталу);

— функціональний (означення інтелектуального капіталу як економічної категорії, що обумовлює конкурентні переваги, інноваційність, формування нової вартості компанії, як здатність до відтворення, можливість залучення в процес кругообігу, в якому здійснюється його виробниче споживання, а також відображає характер участі інтелектуального капіталу у процесі формування економічних вигод);

— системно-динамічний та міждисциплінарний (розгляд інтелектуального капіталу як складної динамічної системи елементів, що потребує управління рівнем узгодженості між її самовідновлюваними унікальними складовими).

Численний емпіричний матеріал зарубіжних вчених доводить, що розглядаючи інтелектуальний капітал підприємства як сукупність нематеріальних активів організації, він сьогодні набуває більш важливого значення, ніж матеріальні активи, оскільки виступає для підприємств генератором можливостей для:

— підвищення ефективності бізнесу (праці Е. Гонзалес, Х. Інкайнен, Р. Мендоза та інші);

— отримання конкурентних переваг (праці та дослідження Х. Фаренхоф, С. Дурст, І. Лопес, Е. Родрігез та інші);

— створення та впровадження інновацій (праці К. Лайтнер, А. Лін та інші);

— підвищення життєздатності компаній (дослідження А. Генрі).

Інтелектуальний капітал набув найвищої стратегічної цінності, трансформуючи інформаційно-знаннєві активи в матеріальні комерційні активи підприємства. Водночас на меті стоїть не сам факт наявності (володіння) інтелектуальними ресурсами, а саме вдале управління корпоративними знаннями, спираючись на власний досвід, відчуття та бачення економічної ситуації, що в результаті вибудовує конкурентні переваги організації, які важко імітувати іншим суб'єктам підприємницької діяльності, оскільки інтелектуальний капітал здатен генерувати таку конкурентну перевагу, яку можна досягнути "специфічним фактором, який дозволяє компаніям диференціювати себе від інших конкурентів" [12].

Технологічний прогрес та інновації формують постійно змінюване середовище, що вимагає від підприємств враховувати все ширшу палітру аспектів функціонування організації — багатовимірні трансфігурації з прогностичною метою, що обумовлює до певної міри появу нових видів інтелектуального капіталу: духовного капіталу (П. Бергер, Р. Хейфнер, Дж. Фрай, М. Ісмаїл та інші), креативного капіталу (Р. Кушинг та інші), капіталу стратегічних альянсів (Ф. Леліаерт), емоційного капіталу (О. Колпакова), вітального капіталу (А. Нестеров, Т. Трет'якова), абілітативного капіталу (капітал здібностей персоналу у розумінні В. Дудяшова, Н. Кипень), культурно-морального капіталу (А. Гладішева, О. Горбунова), партнерського капіталу (А. Макаров), технологічного капіталу (Е. Фернандес, Є. Буєно та інші), інноваційного капіталу (А. Новіков, І. Новікова), марочного капіталу (О. Колумбет), соціально-репутаційний капітал (В. Когтенко) та інші. У літературі використовуються численні синоніми інтелектуального капіталу. На основі пошукової системи Google, термін "нематеріальних цінностей" з'являється 147 млн разів, нематеріальні активи — 8,7 млн разів, інтелектуальний капітал — 17,3 млн разів, інтелектуальна власність 18,3 міль-

йона разів (згідно дослідження Г. Кристандль та Н. Бонтіс (G. Kristandl, N. Bontis) у 2007 р.) [13]. Вищезазначене засвідчує подальший розвиток теорії інтелектуального капіталу підприємства, яка перебуваючи у тісному історичному єднанні з теорією людського капіталу, збагачується постулатами ресурсної теорії підприємства, теорією зростання фірми, теорією трансакційних витрат, які доповнюють одна одну. Інтелектуальний капітал може втілюватись у різноманітних формах, зокрема інтелектуальних продуктах, у пов'язаних із виробництвом технологічних, управлінських і маркетингових процесах; може передаватися разом із товарами та послугами, в яких утілений; може набувати форми фізичного руху робочої сили, через наймання і звільнення персоналу, його переміщення, а також проявлятися у таких процесах, як консультування, проведення експертиз тощо. О. Грішнова наділяє інтелектуальний капітал наступними економічними ознаками: ресурсність, прибутковість і конвертованість [20]. Д. Кохно наводить також характерні риси інтелектуального капіталу: нематеріальна природа, націленість на майбутнє, неадитивність, нагромаджувальність, швидке моральне зношення (старіння), прямий зв'язок між споживанням та його ж примноженням, єдність вартісного та невідповідного оцінювання, приналежність одночасно кільком суб'єктам (особі, організації, суспільству), швидка відновлюваність [21]. Доволі значну когорту дослідників та економістів поєднує бачення інтелектуального капіталу як феномену, провідною якістю якого є саме інтелектуальність: інтелектуальні цінності, інтелектуальні ресурси, результати інтелектуальної діяльності, що нами розглядається як наступний крок у розвитку самого поняття "інтелектуальний капітал", порівняно з ототожненням даного активу зі знаннями, інформацією та інтелектуальною власністю. Інформаційна та знаннева складові інтелектуального капіталу обумовлюють певні особливості даного нематеріального активу: поки знання чи інформація не розкриті — цінність його не вбачається можливим визначити, коли ж розкрито — вони вже передані і поверненню не можуть бути піддані. Новий екземпляр знань може застосовуватись нескінченно багато разів без погіршення його вартості через багаторазове використання; здатність активу підприємства примножувати знаннєвий капітал не зменшуючи віддачі, на нашу думку, розглядати варто як елемент теорії ендогенного зростання, яку постулював П. Ромер — лауреат Нобелівської премії [17]. Високі темпи набуття знань, цінності безпосередньо пов'язані з розумом, швидкістю та спритністю, що походить від безлічі прихованих нематеріальних активів, які представляють собою резерв потенційних талантів та інновацій, а також є джерелом конкурентних переваг, цей набір "нематеріальних чи інтелектуальних капіталів створює цінність, коли його компоненти поєднуються та вводяться в дію, і деградує, коли вони залишаються невикористаними" [3]. До основних властивостей інтелектуального капіталу, окрім вищезазначених, дослідники також відносили такі його особливості як створення в результаті взаємодії окремих складових (людського, структурного та клієнтського капіталів); здатність виступати сучасним провідним ресурсом ефективної економічної безпеки підприємства, оскільки розглядається як інструмент запобігання існуючим та потенційним загрозам організації, зокрема, шляхом забезпечення стабільного функціонування на ринку товарів та послуг у майбутньому.

На думку відомого американського дослідника Т. Стюарта, інтелектуальний капітал існує у двох аспектах: як напівпостійна сукупність знань, що виростає навколо певної задачі, людини чи організації (навички, зв'язки керівництва, знання про технологію виробництва, уявлення про потреби споживачів тощо); як інструменти, за допомогою яких можна збільшити сукупність знань [23]. У такому визначенні чітко вба-

чається розгляд інтелектуального капіталу як ресурсу та як процесу. Не вдаючись у деталізацію представлених на сьогодні дефініцій інтелектуального капіталу підприємства, дозволимо окреслити віднозовані нами ототожнення інтелектуального капіталу підприємства у межах поняття "певного запасу" (ресурсу, активу) підприємства:

- сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, інтелектуальних продуктів, взаємовідносин (І.І. Помінова);
- інтелектуальні об'єкти підприємства (Т. Стюарт);
- ресурс або специфічний матеріал для отримання нового продукту (О.В. Кендюхов);
- цінне для організації знання (А. Басі);
- сукупність людського і машинного інтелектів (О.В. Кендюхов);

- результат створеного або придбаного інтелектуального продукту, що має вартісну оцінку;
- базисні знання (К. Прахалада);
- явні та скриті активи підприємства (Є. Тулугурова);
- патенти, управлінські навички, технології, інформацію про клієнтів і постачальників, а також досвід (класичний період, згідно з А.О. Лігоненко);
- узагальнена категорія сукупністю людського, машинного інтелекту та інтелектуального продукту (Є.В. Кобзева, Н.С. Д'якова);
- нематеріальні активи (Е. Брукінг, Б. Лев, Д. Стеченко, Н. Тимошенко);
- нематеріальні активи підприємства, які здатні посилювати конкурентні переваги (Е. Брукінг, В. Голубкин, Д. Стеченко, С. Уоллман, С. Чугуєвець, К. Багріновський);
- сукупність людського і машинного інтелектів, а також інтелектуального продукту (Я. Топільницька);
- складова людського капіталу — його інноваційна компонента;
- ділова репутація (або гудвіл) (А. Джоя, К.А. Багріновський, З. Гріліхес);
- неіндексовані активи ("скриті"), включаючи "goodwill", "going concern";
- індексовані активи (identified assets), які можуть бути пов'язані з конкретним нематеріальним об'єктом (винаходом, товарним знаком, з поліпшенням орендованої нерухомості, договором і т.п.);
- поняття "інтелектуальний капітал" більш широке і включає нематеріальні активи (В.В. Леонтьєв, А. Едвінсон, ОЕСР, А.Н. Козирєв, В.А. Макаров);
- та як процесу:

- процесний підхід — здатність трансформувати знання і нематеріальні активи у фактори (ресурси), які створюють багатство (і відповідну вартість) за рахунок особливого ефекту від "множення" людського капіталу на структурний (А. Едвінсон, С. Алберт, К. Бредлі);
- як результат певних дій (Е. Брукінг, Т. Стюарт, О. Кендюхов);
- сукупність та рух корисних для підприємства знань (М. Армстронг, С. Клімов, Н. Фонштейн, М. Рубинштейн, А. Фирстенберг, В. Супрун);
- сукупність знань розглядається як джерело оновлення (С. Альберт);
- сукупність знань виступає креатором конкурентоздатності суб'єктів підприємницької діяльності (Т. Стюарт, Х. Макдоналд та багато інших);
- інтелектуальний капітал розглядається як інтелектуальний матеріал, що використовується для виробництва більш цінних активів підприємства;
- засіб формування нової вартості, суспільних благ, цінностей тощо;
- інтелектуальний капітал підприємства чи його елементи обумовлюють появу унікальних активів, що формують конкурентні переваги компаній;
- інтелектуальний капітал підприємства здатен впливати не лише на економічні результати суб'єктів підприємницької діяльності, але й на формування різноманіт-

них економічних цінностей підприємства, а також забезпечувати процес підвищення ефективності використання усіх ресурсів підприємства, розвиток інноваційного потенціалу організації;

- інтелектуальний капітал розглядається як результат активного використання інтелектуального потенціалу (сукупності інтелектуальних ресурсів) у процесі інноваційного економічного розвитку (І. Помінова);
- є чинником розвитку підприємницької майстерності (А. Ковальська);
- виступає основним каталізатором інновацій, оскільки саме персонал підприємства приймає участь у формуванні внутрішньоорганізаційного інноваційного капіталу підприємства, об'єктів права інтелектуальної власності, бренду, репутації тощо (М. Ахтямов, Є. Гончар, Н. Тихонова).

Означені властивості процесовості та важливості таких для бізнес-моделей підприємств відображають іманентну динамічність інтелектуального капіталу підприємства, яка може бути вивчена у межах системного підходу до аналізу нематеріальних активів організації. У ХХ ст. активні та різнопланові дослідження економістів були присвячені одному зі шляхів підвищення рентабельності підприємства — здатності керівництва компаній формувати ефективну структуру організації та оптимізувати таку з метою покращення означених параметрів відповідно до вимог та нових викликів соціально-економічного середовища. Між тим, як зазначають науковці, коли економічний простір існування організації інтенсивно ускладнюється, характеризується вже ризиками нестабільності, слабоструктурованості, перманентності змін; класичне розуміння організації, як спеціально спроектованої структури для перетворення ресурсів у продукт, призводить до нерозв'язного протиріччя. Не оминула ця наукова криза і досліджувану нами економічну категорію.

Отже, теорія інтелектуального капіталу власне до тепер не надає вичерпної та усталеної відповіді не лише на структурну вибудову нематеріальних активів підприємства, але й на його сутісну природу. Попри відсутність загальновизнаної дефініції даного поняття, термін "інтелектуальний капітал підприємства" активно використовується та виступає основою для нових концептуальних розробок, наприклад, зеленого інтелектуального капіталу підприємства. Ю-Нань Чень, додавши екологічної цінності інтелектуальному капіталу підприємства, надав авторське трактування поняттю "зелений інтелектуальний капітал" у 2008 році, заклавши у його складові екологічні аспекти виміру (для зеленого людського капіталу 5 елементів; зеленого структурного капіталу 8 елементів; зеленого реляційного капіталу 5 елементів) [5]. Через кілька років, у 2012 році Чін-Хсунь Чанг та Ю-Шань Чень (Ching-Hsun Chang, Yu-Shan Chen) стверджували та доводили емпіричними даними (рівно як і інші науковці та економісти), що поліпшення фінансових показників роботи суб'єктів підприємницької діяльності не лише за рахунок інтелектуального капіталу, а й з урахуванням наслідків бізнес-процесів для довкілля — "турботою про довкілля з боку підприємств", відповідає концепції зеленого інтелектуального капіталу підприємства [4]. Автори закликали компанії впроваджувати корпоративну соціальну відповідальність (КСВ), намагалися провестися оцінку зеленого інтелектуального капіталу шляхом інтеграції соціальної відповідальності організації з управлінням інтелектуальним капіталом підприємства; а також доводили, що елементи зеленого інтелектуального капіталу позитивно впливають на процес формування кращих конкурентних переваг підприємств (зелених підприємств) [6]. Серед науковців утвердилася думка, що зелений інтелектуальний капітал виступає сьогодні одним із факторів, що визначають успіх організації. Безумовно, сучасні соціально-економічні трансформації та швидкі зміни викликані

Таблиця 1. Протиріччя щодо розуміння сутності поняття "інтелектуального капіталу підприємства"

Теза	Антитеза
Неуречивленість, нематеріальність інтелектуального капіталу	Можливість виступати об'єктами застави (інтелектуальна власність) як традиційні матеріальні активи
Кумулятивна природа	Швидке моральне застарівання
Довгостроковий характер віддачі (прогностичний)	Вірогіднісний характер віддачі (слабо не прогнозований)
Приймає участь у формуванні вартості підприємства, за рахунок згенерованої інформації із зовнішнього середовища (наприклад, куплені інновації чи технології) – зовнішня локалізація джерел формування (генерації)	Приймає участь у формуванні вартості підприємства, за рахунок згенерованої інформації із внутрішнього середовища (імідж, ідеї, корпоративна культура, бренд) – внутрішня локалізація джерел формування (генерації), яка охороняється підприємством від безконтрольного поширення, або ж важконаслідованим для інших підприємств (інноваційна або корпоративна культура)
Спрямування віддачі інтелектуального капіталу є зовнішнє середовище фірми (наприклад, імідж, репутація)	Спрямування віддачі інтелектуального капіталу є внутрішнє середовище (рівень кваліфікації персоналу, досвід)
Визнання можливості отримання економічної вигоди від усіх елементів інтелектуального капіталу (або ж від взаємодії таких)	Визнання можливості отримання економічної вигоди лише від деяких елементів інтелектуального капіталу (наприклад, введення поняття "корисні знання")
Визнання системної природи інтелектуального капіталу	Невизнання системної природи інтелектуального капіталу
У процесі креативу економічних переваг (зокрема, зростання ринкової вартості фірми чи корпорації) визнається як самостійний ресурс/актив	У процесі креативу економічних переваг (зокрема фінансових показників) визнається лише у поєднанні (або можливості комбінування) з іншими ресурсами
За характером існування відділений від креатора	За характером існування невіддільний від креатора
За основною реалізацією – для внутрішнього застосування (примноження, акумулювання для потреб підприємства)	За локалізацією впливу – для зовнішнього застосування (продажу, поширення тощо)
Функціональний дохід визначається як реалізована функція	Функціональний дохід визначається як здатність приносити майбутні економічні вигоди
Характер зв'язків між елементами інтелектуального капіталу суто інформаційний	Характер зв'язків між елементами інтелектуального капіталу системний
Існування конфлікту інтересів між суб'єктами підприємницької діяльності, обумовлений необхідністю боротьби за обмежений інтелектуальний ресурс	Відсутність конфлікту інтересів між суб'єктами підприємницької діяльності, оскільки інтелектуальні ресурси необмежені
Інтелектуальний капітал – система відносин, процес	Інтелектуальний капітал – запас певних ресурсів, активів
Інтелектуальний капітал представлений явними активами підприємства	Інтелектуальний капітал представлений скритими активами підприємства (або ж і явними і скритими активами)
Інтелектуальний капітал є узагальненою категорією	Інтелектуальний капітал чітко ідентифікований переліком складових елементів (identified assets)
Застосування інтелектуального капіталу формує специфічні ризики для підприємства	Застосування інтелектуального капіталу розглядається у межах традиційної системи ризиків підприємства

становленням та розвитком біоекономіки, спонукають підприємства до пошуку інструментів та засобів, які б гармонізували та забезпечили їх довготривалий розвиток. Відтак пропонуються нові концепції та програми, які зосереджуються на еко-підприємницькому підході щодо вироблення стратегій розвитку організацій, зокрема, зелений інтелектуальний капітал розглядається як шлях або метод з досягнення "зеленої" орієнтації підприємництва. Проте поширення зеленого підприємництва та розвиток зеленого інтелектуального капіталу підприємств стримуються екоінноваційною витратністю та необхідністю зміни бізнес-процесів, відсутністю кваліфікованої "зеленої" робочої сили (зеленого людського капіталу). З іншого боку, диджиталізація, Інтернет, впровадження ІТ-технологій та стрімкі трансформаційні процеси цифрової економіки виступаючи драйверами креативу вартості підприємств та організацій (збільшуючи різницю між балансовою та ринковою вартістю суб'єктів підприємницької діяльності), сприяють пришвидченню процесу віддачі від екоінвестицій, зокрема, в зелений реляційний капітал як малих та середніх підприємств, так і великих компаній, що узгоджується з загальнокультурним процесом активного поширення зеленої культури, екологізації іміджу виробників, зростанням як загального рівня, так і окремих показників екологічності суб'єктів підприємницької діяльності.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Узагальнивши та проаналізувавши підходи до визначення сутності та природи інтелектуального капіталу

підприємства, концепцію зеленого інтелектуального капіталу організації, можемо зазначити, що питання управління інтелектуальним капіталом зеленого підприємництва з метою вироблення організаційної екоорієнтації в сучасних умовах біоекономіки, потребує ґрунтовного наукового вивчення з використанням відповідної теоретико-методологічної основи. У цьому контексті найдоцільнішим вбачається системне представлення та дослідження інтелектуального капіталу підприємства та розробки новітньої моделі структурно-функціональних елементів зеленого інтелектуального капіталу підприємства з можливістю управління рівнем узгодженості між самовідновлюваними унікальними складовими сукупності досліджуваних нематеріальних активів суб'єктів підприємницької діяльності.

Література:

1. Bamel U., Pereira V., Giudice M., Temouri Y. The extent and impact of intellectual capital research: a two decade analysis. *Journal of Intellectual Capital*. 2020. URL: <http://doi.org/10.1108/JIC-05-2020-0142>
2. Bontis N. Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: Framing and advancing the state of the field. In: *Knowledge Management and Business Model Innovation*. Hershey, PA: IGI Global, 2001. P. 267—297.
3. Cabrita M., Machado V., Grilo A. *Intellectual Capital: How Knowledge Creates Value*. Information Science Reference. 2011. P. 237—252.
4. Chang C-H., Chen Y-S. The determinants of green intellectual capital. *Management Decision*. 2012. № 50 (1). P. 74—94.

5. Chen Y.-S. The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms. *Journal of Business Ethics*. 2008. № 77. P. 271—286.

6. Chen Y.-S., Chang C.-H. Enhance environmental commitments and green intangible assets toward green competitive advantages: an analysis of structural equation modeling (SEM). *Quality & Quantity*. 2011. № 47 (1). P. 529—543.

7. Dumay J., Garanina T. Intellectual capital research: a critical examination of the third stage. *Journal of Intellectual Capital*. 2013. № 1 (14). P. 10—25.

8. Edvinsson L., Malone M.S. *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower*. 1997. URL: <http://www.citeulike.org/group/8343/article/1868716>

9. Hussinki H., Garanina T., Dumay J., Steinhofel E. Revisiting the intellectual capital research landscape — a systematic literature review. In: *Intellectual Capital in the Digital Economy*. London, Routledge, 2020.

10. Inkien H. Review of empirical research on intellectual capital and firm performance. *Journal of Intellectual Capital*. 2015. № 16 (3). P. 518—565.

11. Johnson W.H. An integrative taxonomy of intellectual capital: Measuring the stock and flow of intellectual capital components in the firm. *International Journal of Technology Management*. 1999. № 18 (5). P. 562—575.

12. Kesti M., Syvajarvi A. Human Capital Production Function in Strategic Management. *Technology and Investment*. 2015. № 6, P. 12—21.

13. Kristandl G., Bontis N. Constructing a definition for intangibles using the resource based view of the firm. *Management Decision*. 2007. № 9 (45). P. 1510—1524. URL: <https://doi.org/10.1108/00251740710828744>

14. Pedro E., Leitao J., Alves H. Intellectual capital and performance: Taxonomy of components and multi-dimensional analysis axes. *Journal of Intellectual Capital*. 2018. № 2 (19). C. 407—452.

15. Petty R., Guthrie J. Intellectual capital literature review. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. № 1 (2). P. 155—176.

16. Radjenovic T., Krstic B. Intellectual Capital in The Theory of The Firm. *Ekonomika*. 2017. № 63. P. 13—27.

17. Romer P. Increasing return and long-run growth. *The Journal of Political Economy*. 1986. № 94 (5). P. 1002—1037.

18. Rooney J., Dumay J. Intellectual Capital, Calculability and Qualculation. *The British Accounting Review*. 2016. № 48. p. 1—16.

19. Vatamanescu E.-M., Gorgos E.-A., Ghigiu A.M., Patru M. Bridging Intellectual Capital and SMEs Internationalization through the Lens of Sustainable Competitive Advantage: A Systematic Literature Review. *Sustainability*. 2019. № 11. P. 25—30.

20. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. № 1 (7). С. 34—42.

21. Кохно Д.О. Інтелектуальний капітал як основний фактор інноваційного розвитку. *Економіка*. 2012. № 19. С. 30—37.

22. Собко О. М. Інтелектуальний капітал підприємства: концептуалізація-функціонування-розвиток: монографія. Тернопіль: Крок, 2014. 360 с.

23. Стюарт Т. *Интелектуальный капитал*. Москва: Academia, 1999. 400 с.

References:

1. Bamel, U. Pereira, V. Giudice, M. and Temouri, Y. (2020), "The extent and impact of intellectual capital research: a two decade analysis", *Journal of Intellectual Capital*, [Online], available at: <http://doi.org/10.1108/JIC-05-2020-0142> (Accessed 11 Sept 2020).

2. Bontis, N. (2001), *Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: Framing and advancing the state of the field*, *Knowledge Management and Business Model Innovation*, IGI Global, Hershey, PA.

3. Cabrita, M. Machado, V. and Grilo, A. (2011), "Intellectual Capital: How Knowledge Creates Value", *Information Science Reference*, pp. 237—252.

4. Chang, C.-H. and Chen, Y.-S. (2012), "The determinants of green intellectual capital", *Management Decision*, vol. 50 (1), pp. 74—94.

5. Chen, Y. (2008), "The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms", *Journal of Business Ethics*, vol. 77, pp. 271—286.

6. Chen, Y.-S. and Chang, C.-H. (2011), "Enhance environmental commitments and green intangible assets toward green competitive advantages: an analysis of structural equation modeling (SEM)", *Quality & Quantity*, vol. 47 (1), pp. 529—543.

7. Dumay, J. and Garanina, T. (2013), "Intellectual capital research: a critical examination of the third stage", *Journal of Intellectual Capital*, n vol. 1 (14), pp. 10—25.

8. Edvinsson, L. and Malone, M.S. (1997), "Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding its Hidden Brainpower", available at: <http://www.citeulike.org/group/8343/article/1868716> (Accessed 15 Sept 2020).

9. Hussinki, H. Garanina, T. Dumay, J. and Steinhofel, E. (2020), *Revisiting the intellectual capital research landscape — a systematic literature review*, Chapter in *Intellectual Capital in the Digital Economy*, Routledge, London, UK.

10. Inkien, H. (2015), "Review of empirical research on intellectual capital and firm performance", *Journal of Intellectual Capital*, vol. 16 (3), pp. 518—565.

11. Johnson, W.H. (1999), "An integrative taxonomy of intellectual capital: Measuring the stock and flow of intellectual capital components in the firm", *International Journal of Technology Management*, vol. 18 (5), pp. 562—575.

12. Kesti, M. and Syvajarvi, A. (2015), "Human Capital Production Function in Strategic Management", *Technology and Investment*, vol. 6, pp. 12—21.

13. Kristandl, G. and Bontis, N. (2007), "Constructing a definition for intangibles using the resource based view of the firm", *Management Decision*, vol. 9 (45), pp. 1510—1524, available at: <https://doi.org/10.1108/004071082874> (Accessed 15 Sept 2020).

14. Pedro, E. Leitao, J. and Alves, H. (2018), "Intellectual capital and performance: Taxonomy of components and multi-dimensional analysis axes", *Journal of Intellectual Capital*, vol. 2 (19), pp. 407—452.

15. Petty, R. and Guthrie, J. (2000), "Intellectual capital literature review", *Journal of Intellectual Capital*, vol. 1 (2), pp. 155—176.

16. Radjenovic, T. and Krstic, B. (2017), "Intellectual Capital in The Theory of The Firm", *Ekonomika*, vol. 63, pp. 13—27.

17. Romer, P. (1986), "Increasing return and long-run growth", *The Journal of Political Economy*, vol. 94 (5), pp. 1002—1037.

18. Rooney, J. and Dumay, J. (2016), "Intellectual Capital, Calculability and Qualculation", *The British Accounting Review*, vol. 48, p. 1—16.

19. Vatamanescu, E.-M. Gorgos, E.-A. Ghigiu, A.M. and Patru, M. (2019) "Bridging Intellectual Capital and SMEs Internationalization through the Lens of Sustainable Competitive Advantage: A Systematic Literature Review", *Sustainability*, vol. 11, pp. 25—30.

20. Hrishnova, O.A. (2014), "Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interconnection, evaluation, directions of development", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, vol. 1 (7), pp. 34—42.

21. Kohno, D.O. (2012), "Intellectual capital as a factor of the innovation development", *Ekonomika*, vol. 19, pp. 30—37.

22. Sobko, O.M. (2014), *Intelektualnyi kapital pidpriemstva: kontseptualizatsiia — funktsionuvannia-rozvytok: monographia [Intellectual capital at enterprise: concept-functioning- development: monograph]*, Krok, Ternopil, Ukraine.

23. Stewart, T.A. (1999), *Intellektualnyi kapital [Intellectual Capital]*, Academia, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 21.11.2020 р.